

Dooponderricht en dooprituelen in de Vroege Kerk

Over de samenhang tussen doop en discipelschap

- door Teun van der Leer -

In hun boek *Ontketende liefde*¹ spreken de anglicaan Brow en de baptist Pinnock bij de doop vooral over het thema *discipelschap*. Doop en discipelschap zijn huns inziens onlosmakelijk met elkaar verbonden, of het nu gaat om (als kind) gedoopt worden en daarna 'leren onderhouden', of eerst geloofsonderricht ontvangen en vervolgens op je belijdenis van dat geloof gedoopt worden: discipel moet je zijn!

Terecht beroepen zij zich daarbij met name op Mat. 28:19, waar het maken van discipelen (*mathetes*) het hoofdwerkwoord is. Discipelen maak je dóór mensen 'te dopen en te leren onderhouden', dat is één 'pakket'. Het is boeiend om te zien hoe in de Vroege Kerk op het moment dat zij in de vierde eeuw 'salonfähig' is geworden en velen mogelijk uit prestigieuze overwegingen willen toetreden, een uitvoerige doopvoorbereiding zich ontwikkelt. De vanzelfsprekendheid van een radicale keuze tegen de zonde, de wereld en de duivel en het je volkomen toewijden aan de gekruisigde en opgestane Heer, kwam onder druk te staan. Door intensieve catechese en door de betekenisvolle rituelen waarmee de doop met name in de Paasnacht wordt voltrokken, wordt steeds meer nadruk gelegd op de geloofskennis en de levensstijl die bij de doop hoort. Dat de doop een weg van bekering is wordt op allerlei wijzen uitgebeeld en uitgelegd. In dit artikel wil ik daarvan het een en ander beschrijven² en kijken wat dit vandaag voor onze geloofs- en dooppraktijk kan betekenen, of dat nu een kinderdoop- of volwassendooppraktijk is³.

De weg naar de doop

Wie christen wilde worden in de Vroege Kerk, meldde zich daartoe – in gezelschap van een christen die hem kende en voor zijn goede bedoelingen instond, de zgn. doopborg! – aan bij de kerk, meestal bij een diaken. Na een wat we nu zouden noemen 'antecedentenonderzoek'⁴ waarin o.a. gekeken werd naar het beroep dat iemand uitoefende (zo werden bijv. toneelspelers, wagenmenners, gladiatoren en prostituees niet toegelaten) werd men tot het catechumenaat toegelaten. Hierna vond het eerste onderricht plaats. Augustinus heeft een tweetal voorbeelden van een eerste toespraak tot de bekeerling geschreven waaruit ik nu enige elementen weergeef, omdat het een goede indruk geeft van wat er onderricht werd⁵.

Gewaarschuwd wordt dat 'al het zichtbare voorbijgaat en alle praal en genieting en begeerlijkheid van deze wereld zullen ondergaan'. Schouwspelen, tovenarij, hebzucht en hovaardij worden met kracht afgewezen. Ook wordt de nieuwe bekeerling gemaand zich te hoeden voor verzoeking en zowel door hen die buiten de kerk zijn – Joden, heidenen, kettters – als door hen die binnen de kerk leven als zondaren: 'Volg dus de goede mensen na, verdraag de slechten, heb allen lief'. Streef ernaar 'samen met de goeden God te dienen en lief te hebben ter wille van Hemzelf; want Hijzelf zal onze ganse beloning zijn'.

Na zo'n toespraak vroeg de catecheet aan de bekeerling of hij dit alles geloofde en hiermee overeenkomstig verlangde te gaan leven. Bij een bevestigend antwoord ontving hij het kruisteken op het voorhoofd, werden hem de handen opgelegd en kreeg hij enkele korrels zout toegediend⁶. Van der Meer vermeldt hier als vierde element 'de uitblazing van de Boze, die immers geacht werd een ongedoopte te bezetten in de zin van strikt eigendom, zó als de Geest een gedoopte bezette'⁷. Vanaf

nu was men catechumeen en mocht men zich christen noemen. Men werd nu geacht alle godsdienstoefeningen bij te wonen, waarbij het accent lag op het voorlezen en uitleggen van de Schrift. Tevens werd verwacht dat men zelf uit de Schrift zou lezen, dan wel zich zou laten voorlezen. Bij de bediening van de sacramenten mochten zij nog niet aanwezig zijn en verlieten zij het kerkgebouw. Normaal gesproken bleef men twee of drie jaar catechumeen voordat men gedoopt werd.

De inschrijving en het eerste onderricht

Wanneer een catechumeen zich wilde laten dopen, meldde hij zich daartoe tegen de Vastentijd voorafgaand aan Pasen aan (de doop werd immers in de paasnacht voltrokken en de eigenlijke doopcatechese vond in de 'veertig dagen' daaraan voorafgaand plaats). Dan vindt eerst de officiële inschrijving plaats, waarbij ten overstaan van getuigen opnieuw wordt onderzocht of de kandidaat een eerzaam leven leidt. Is dat niet het geval, dan zendt de bisschop hem heen met de woorden: 'Dat hij zich betere, en eerst als hij zich behoorlijker gedraagt, nadere hij tot het doopsel'⁸. Komt men wèl door de 'selectie' dan wordt de naam van de kandidaat door de bisschop ingeschreven, samen met die van de (doop)getuigen. In Syrië en mogelijk ook in Afrika stond men bij deze publieke ondervraging, blootsvoets en van het bovenkleed ontdaan, op een haren kleed, als een teken van boetedoening en nederigheid⁹.

Is men nu ingeschreven dan begint een *zeven weken durende dagelijkse catechese van maar liefst drie uren*¹⁰. Het hele leven staat nu dus min of meer in het teken van de doopvoorbereiding, maar dat is volgens Cyrillus van Jeruzalem (313-387) alleen maar logisch: 'Zo de dag van uw huwelijk nabij was, zoudt gij dan niet al het overige laten rusten en geheel en al opgaan in de voorbereiding op het feest? Welnu, gij gaat uw ziel wijden aan haar hemelse Bruidegom. Zoudt gij dan de lichamelijke dingen niet verlaten, om de geestelijke te winnen?'¹¹. Verderop vergelijkt Cyrillus de catechese met de tijd voor het aanplanten der bomen: 'Zouden wij nu niet spitten en graven, later zal het niet mogelijk zijn, nog tot een goede boom te maken, wat eens voor al slecht geplant is'¹².

Zo werden de dagen van de catechese beschouwd als het leggen van de grondslag van het geloof en de noodzakelijke zuivering van de ziel. In deze weken wordt vooral de Bijbel behandeld, van Genesis tot Openbaring. Pas in de week ná Pasen, als de doop dus voltrokken is, vinden de zgn. mystagogische catechesen plaats, waarin de geheimen van doopsel en eucharistie worden uitgelegd¹³. Daar mochten alleen gedoopten bij zijn en geen catechumenen.

De heiliging speelt een grote rol in de catechese. Het moet duidelijk zijn, aldus Cyrillus, dat de doop een echte *overgang* is: 'Aan God komt het toe te planten en te besproeien, maar het is uw taak om vrucht te dragen. Houd van nu af aan op met verkeerde dingen te doen. Laat uw tong geen oneerbare taal meer spreken, laat uw oog niet meer zondigen en uw gedachte zich niet meer bewegen rond nutteloze dingen'. Heel scherp komt deze radicaliteit ook naar voren bij Augustinus, waar men vooral leerde 'dat christendom in wezen niets anders betekende dan een geheel nieuw leven in de Heer Jezus Christus, een volslagen zedelijke ommekeer, een echte bekering. Want het nieuwe leven in Christus doodde het oude der bedorven natuur: het oude duister kon niet blijven hangen naast dit nieuwe en alles vervullende licht. *Hierin onderscheidde het christendom zich met wortel en tak van de mysteriegodsdiensten die het omringden: het was wel een gift, maar het vroeg een bekering; niet enkel een toestemming, maar de ganse mens*'¹⁴ (curs. Van mij, TvdL).

De rol van de Schrift

Ik gaf al aan dat de hele bijbel een rol speelde bij het dooponderricht. Tal van bijbelse gebeurtenissen werden betrokken op de doop: de schepping, de zondvloed, de doortocht door de Rode Zee en door de Jordaan (zowel door het volk bij de intocht als later door Elia en Elisa!), maar bijvoorbeeld ook het Hooglied! Chrysostomus noemt de christelijke initiatie in haar geheel een geestelijk huwelijk en Didymus de Blinde noemt het doopbekken de plaats waar 'Hij die onze ziel geschapen heeft, deze tot zijn bruid maakt'¹⁵. Interessant in dit verband is dat bij het joodse paasfeest het boek Hooglied gelezen wordt! Cyrillus vergelijkt het betreden van het doopvertrek met het binnentreden van het bruidsvertrek, met een verwijzing naar Hg. 1:3¹⁶.

In de Paasnacht zelf werden lange gedeelten uit de Schrift gelezen. Naast de al genoemde gedeelten, ook de verhalen van Jona en Daniël en zijn vrienden en vele Psalmen, waaronder in elk geval 23 en 42. Uit het NT o.a. Joh. 5, Rom. 6 en 1 Petr. 3. Ook in de afbeeldingen en versieringen bij de doopbassins keren bijbelse motieven steeds weer terug. Veel voorkomend is de voorstelling van Christus als de Goede Herder (Ps. 23!), omringd door zijn schapen, in een paradijsachtig decor van bomen, bloemen en fonteinen. Daarnaast vaak taferelen van de zondeval. Zo herinnert de doopkapel aan het paradijs, waaruit Adam werd verjaagd en waarin de doop hem weer terugplaatst: 'Daar wast Christus in de stroom de zonde van Adam af'¹⁷. Een andere veelvoorkomende afbeelding is die van de herten (Ps. 42!), drinkend uit bronnen of uit de vier paradijsrivieren, die weer de vier Evangelieën aanduiden, die immers het water des levens aanvoeren! In sommige doopkapellen hebben de herten slangen in hun bek. Eerst na de slang (satan) overwonnen te hebben, kan de dopeling zich laven aan het levende water¹⁸. De mozaïekvloer is vaak versierd met kleine visjes, die verwijzen naar 'ons visjes, die overeenkomstig onze grote Ichthus Jezus Christus in het water geboren worden'¹⁹. De Vis brengt in het (doop)water nieuwe vissen voort!

Symbolisch is ook dat de westelijke toegang vaak nauw is (de enge poort van Mat. 7:13) en de oostelijke uitgang veel ruimer, verwijzend naar de ruimte van het leven met God waarin Christus ons brengt.

De doopvoltrekking in de Paasnacht

Van der Meer geeft een uitgebreide beschrijving aan de hand van Augustinus van de doopvoltrekking in de Paasnacht²⁰. Ook in zijn tijd werden de kandidaten gedurende de 40 dagen 'allerkrachtigst met voorschriften en catechismen gegeseld'. Augustinus 'nam de gelegenheid te baat zo bar hij kon uit te varen tegen de heidense vermaken en wat zedelijke ernst bij te brengen'. Tegen het einde van de Vasten vond een zgn. *scrutinium* (examen) plaats, waarbij de kandidaat zijn geweten moet onderzoeken en oprecht berouw verwekken. Tevens werd men geacht de Apostolische Geloofsbelijdenis en het 'Onze Vader' uit het hoofd te kennen.

En dan brak de paasnacht aan en luisterde men de hele nacht naar de lezingen uit OT en NT, alle heen wijzend naar de overwinning van het licht over de duisternis, het leven over de dood. En dan, op het moment dat het eerste ochtendlicht zichtbaar wordt, is het ogenblik van het 'bad der wedergeboorte' daar. In de *Apostolische overlevering* van Hippolytus zegt hij hier over: 'Laten ze bij het kraaien van de haan naderen tot het water, dat stromend en zuiver moet zijn'²¹. Achtereenvolgens vinden dan de volgende rituelen plaats:

a. verzaking van de duivel

De dopeling keert zich naar het westen – 'de hemelstreek van ondergang, duisternis en demonen'- en zweert de Boze, 'die duistere en sombere vorst'²² af, door telkens te

antwoorden 'Ik verzaak'. Verzaakt worden satan, al zijn werken en al zijn ijdelheden. Volgens Lekkerkerker ging deze verzaking soms gepaard met een spuwen in de richting van satan als teken van de diepste verachting²³.

Daarna keert de dopeling zich naar het oosten – naar de hemelstreek van het opgaande licht, de plaats waar God het paradijs geplant heeft – en wijdt zich toe aan zijn nieuwe Heer met de woorden 'Ik sluit mij bij U aan, o Christus'²⁴

b. afleggen van alle kleding en versiering

Onder het zingen van Psalm 42 ('Gelijk een hert...zo dorst mijn ziel...') begaf men zich nu naar de doopkapel, meestal terzijde van de kerk gebouwd²⁵. Daar aangekomen leggen de dopelingen al hun kleding en al hun sieraden af, maken hun hoofdhaar los en dalen in het doopbassin af, 'want de deelneming aan 's Heren lijden vraagt deemoed', aldus Augustinus²⁶. Cyrillus onderstreept hier de betekenis van het totaal afleggen van het oude leven en het daarmee terugkeren tot de (onschuldige!) naaktheid van het paradijs.

c. geloofsbelijdenis en doop

De doop geschiedt door drie onderdompelingen of begietingen, waarbij de dopeling wordt gevraagd of hij gelooft in de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Telkens antwoordt hij 'Ik geloof'. In de tijd van Augustinus is hier een vierde vraag aan toegevoegd: Geloofst gij in de heilige Kerk, de vergeving der zonden, de verrijzenis des vleses? Er werd echter geen vierde keer gedoopt. Op dit zelfde ogenblik – zo onderricht Cyrillus – 'bent u gestorven en geboren: dat heilaanbrengend water werd voor u zowel tot graf als tot moeder'. Ook Ambrosius noemt de doopvont een graf, de onderdompeling 'is de voltrekking van het vonnis'. Echter: 'Wie samen met Christus begraven wordt, verrijst ook met Christus'.

d. zalving met olie

Direct na de doop is er de zalving met olie, 'de olie der vreugde en ontbranding in liefde' (Augustinus), tijdens welke 'de Heilige Geest wordt ingestort' (Ambrosius). Cyrillus spreekt van zalving van het voorhoofd (om bevrijd te worden van schaamte en 'met onverhuld gelaat de glorie des Heren te kunnen beschouwen'), van de oren (om de goddelijke mysteriën te kunnen verstaan), de neus (om de geur van Christus te kunnen zijn) en de borst (om, met het harnas der gerechtigheid, de listen van satan te kunnen weerstaan). Steeds wordt de vergelijking getrokken met de Geest die op Jezus neerdaalde na zijn doop, waarna hij de verzoeking van satan in de woestijn aankon. Zo behoeft ook de dopeling de zalving met de Geest, opdat ook hij zal kunnen zeggen: 'Ik vermag alle dingen in Hem, die mij kracht geeft'²⁷.

Overigens vindt ook vóór de doop een zalving plaats, de zgn. 'atletenzalving' als voorbereiding op de strijd met de duivel die volgen gaat. Het gaat immer om de laatste worsteling²⁸.

e. in witte klederen naar de eucharistie met melk en honing

In witte klederen gehuld – 'zinnebeeld van hun eigen innerlijke whitheid en van de eis van smetteloosheid welke hun nieuwe leven voortaan zal meebrengen'²⁹ – lopen de pasgedoopten nu – vaak met toortsen! - naar het altaar in de kerk, waar zij voor het eerst zullen mogen deelnemen aan de eucharistie. Behalve brood en wijn, ontvangen zij daar ook melk en honing. Ambrosius verwijst hiertoe naar Hooglied 5:1. Augustinus spreekt nog vrijer associërend over het geestelijke Kanaän, overvloeiende van melk en honing: 'De melk, die typisch-loutere gave om niet van een moeder, beeldt de genade af die wij zuigen aan de borsten van Moeder Kerk; zij is ook de lichte spijs die men volgens de apostel moet geven aan hen, die de zware nog niet kunnen verdragen. De honing is de zoetheid, die men speurt als men krachtens de

wijsheid van de Heilige Geest in staat is de raadselen van sacramenta en parabelen, en van Gods Woord in het algemeen, op te lossen: immers dat is honing zuigen uit de rots, want de rots is Christus³⁰.

De witte klederen worden uiteraard aan het einde van de plechtigheid weer afgelegd, maar figuurlijk niet! Cyrillus: 'Nu behoort u altijd in het wit gekleed te gaan. Niet dat u altijd een wit pak moet dragen, maar wel is het noodzakelijk dat u altijd in het echt witte en heldere en geestelijke kleren draagt'³¹.

f. het sacrament van de vredeskus

Aan het einde van de dienst begroet en omarmt men elkaar met de heilige kus, de vredeskus. 'Deze kus', aldus Cyrillus, 'is het teken dat de zielen versmelten en dat zij iedere wrok buitensluiten. De kus is dus een verzoening en daarom heilig'. Augustinus spreekt van een 'groot sacrament' en dringt aan om te kussen uit oprechte liefde, ook al heeft de ander misschien vijandige gevoelens tegenover jou: 'Haat hij, bemin jij, dan kunt ge gerust kussen'.

De vertaalslag naar de 21^e eeuw

Na deze boeiende ontdekkingsstocht door de Oude Kerk, gaat het nu om de vraag welke lessen wij hier uit kunnen leren voor een goede en gezonde dooppraktijk anno de 21^e eeuw, die ook vandaag recht doet aan de betekenis en inhoud van de doop. Ik noem eerst een aantal opvallende zaken en verbindt er daarna wat praktische suggesties aan.

a. de doop als weg van bekering

Wat in alle preken, toespraken en geschriften opvalt is de grote ernst waarmee men op de doop wordt voorbereid. Je laat je niet zomaar dopen, dat is wel duidelijk! Er vindt een daadwerkelijke overgang plaats, *die consequenties heeft voor de rest van je leven*. Daarom is er onderwijs nodig en bekrachtiging met de heilige Geest. 'Juist door de doop werd een scherpe scheidslijn getrokken tussen christendom en heidendom'³². In het oud-kerkelijk ritueel wordt de doop ervaren 'als een breuk met het oude en de overgang tot een geheel andere Heer'³³. In de eerste eeuwen sloot dit naadloos aan bij de radicale verkondiging van het NT. In Joh. 5:24 spreekt Jezus over 'wie mijn woord hoort en gelooft', die is 'overgegaan uit de dood in het leven'. De eerste Johannesbrief stelt het expliciet: 'Wij weten, dat wij overgegaan zijn uit de dood in het leven' (3:15) en daarom: 'Wie de Zoon heeft, heeft het leven; wie de Zoon van God niet heeft, heeft het leven niet' (5:12). In Efeze 2:1-5 spreekt ook Paulus over de grote tegenstelling tussen vroeger en nu in termen van dood en leven en in Kol. 1:13 zegt hij dat we verlost zijn 'uit de macht der duisternis en *overgebracht* (curs. van mij, TvdL) in het Koninkrijk van de Zoon zijner liefde'. Tenslotte spreekt de Eerste Petrusbrief over 'Hem, die u uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht; u, eens niet zijn volk, nu echter Gods volk, eens zonder ontferming, nu in zijn ontferming aangenomen' (2:9b, 10).

b. de doop als eigenaarswisseling

De doop is dus ook nadrukkelijk een *eigenaarswisseling*, tot uitdrukking gebracht in het ritueel van de verzaking van de duivel en de toewijding aan Christus: je hebt de duivel tot 'vader' of de Here God (Joh. 6). 'You've gotta serve somebody', zingt Bob Dylan op de LP(!) *Slow train coming*: 'Well, it may be the devil or it may be the Lord, but you gotta have to serve somebody'. Denk ook aan het beeld van de slavenmarkt, waar Christus ons loskoopt, zodat wij in Zijn dienst treden (o.a. Rom. 6). 'Want gij zijt gekocht en betaald' (1 Kor. 6:20a). Van der Leeuw wijst op de verzegeling of betekening en zegt: 'Degene, die Christus toebehoort, ontvangt een stempel, die hem

onderscheidt van anderen. (...) Het teken eigent den getekende aan zijn Heer toe. Zoals de slaaf een brandmerk had, zo ook de gelovige³⁴. Gedoopt worden is 'in dienst komen van', toetreden tot de *militia Christi*. In *De kern van het christelijk geloof* zegt J. Verkuyl het zo: 'Ieder die zich bekeert, stelt zichzelf steeds weer de vraag: "Heer, wat wilt Gij dat ik doen zal?". Wie zich bekeert, wordt zich door Gods genade ervan bewust dat wij niet van onszelf zijn. Wij zijn het eigendom van Hem die ons begenadigt. Wij zijn teruggekeerd als kind in het Vaderhuis en God is de enige wettige eigenaar van ons leven. Wij leren Hem vragen wat wij van dag tot dag zullen doen, in alle sectoren van het menselijke leven. (...) Waarachtig leven is gehoorzamen aan Gods wil³⁵.

c. de consequenties van de doop

Gerhard Barth maakt in zijn mooie boekje *Die Taufe in frühchristlicher Zeit* overtuigend duidelijk dat de herinnering aan de doop in het NT altijd dient 'der Begründung des neuen Wandels'³⁶. Ook de kerkvaders benadrukken keer op keer dat de doop consequenties heeft voor ons leven. In zijn brief aan Polycarpus, laat Ignatius zijn oproep om geen deserteur (in het leger van de Heer, TvdL) te blijken te zijn, volgen door de aansporing 'de doop moet uw arsenaal blijven'³⁷ en in de Tweede Brief van Clemens wordt opgeroepen de doop 'zuiver en onbevlekt te bewaren'³⁸. Irenaeus herinnert eraan dat wij de doop ontvangen hebben 'zur Nachlassung der Sünden'³⁹. Justinus (de martelaar) omschrijft in zijn Eerste Apologie de doopkandidaten als mensen die 'zich laten overtuigen en die geloven dat onze uitspraken en leringen waar zijn, *en die beloven zo te kunnen leven*' (curs. van mij, TvdL!). Daarom wordt er voor de nieuwgedoopten volgens Justinus ook 'met grote vurigheid gebeden', opdat zij 'waardig bevonden worden ook in hun daden mensen te blijken die goed leven, de geboden onderhouden en zo het eeuwig heil verwerven'. Het gaat erom dat het leven wordt ingericht 'volgens de overlevering van Christus'. En vervolgens zegt hij: 'Wij nu herinneren naderhand elkaar steeds daaraan, helpen al degenen die gebrek lijden, voor zover het in ons vermogen ligt, en blijven elkaar onderling voortdurend steunen'⁴⁰. Ambrosius wijst erop dat men na de doop 'een zodanig leven moet leiden als passend is voor hen, die rein gewassen zijn'⁴¹ en Tertullianus zegt dat als alles achter de rug is (van de doopplechtigheid) 'ieder zich haaste om goede werken te doen'⁴². De *Traditio Apostolica* (door Hippolytus rond 215 in Rome te boek gesteld!) zegt dat na de doop een ieder 'zich moet beijveren goede werken te verrichten, aan God welgevallig te zijn en goed te leven', terwijl Leo de Grote (440-461) in zijn dooponderricht opmerkt: 'Uw levensgedrag moet dan ook van dien aard zijn, dat gij zonen van God en broeders van Christus kunt zijn. Want wie zal de overmoed hebben God zijn Vader te noemen, als hij zich aan diens wil niets gelegen laat liggen?'⁴³.

Al deze citaten onderstrepen de conclusie van Gerhard Barth: 'Der *reditus ad baptismum*, die Rückwendung zur Taufe, ist für die frühe Christenheit eine immer wiederholte Mahnung und Wirklichkeit'⁴⁴.

d. het dooponderricht

Op het grote belang dat men aan de catechese hechtte hoeft nauwelijks meer te worden gewezen. De kerk zette alles op alles om de mensen te laten verstaan wat zich aan hen ging voltrekken in de doop c.q. wat zojuist aan hen voltrokken was. Cyrillus zegt na de doop zorgvuldig te willen onderrichten, 'opdat u de volle betekenis leert kennen van wat die avond van uw doopsel aan u geschied is'⁴⁵. Het onderricht was ook niet vrijblijvend: wie de catechese niet gevolgd had, kon ook niet worden gedoopt. Het lijkt misschien haaks te staan op de 'snelheid' waarmee er in het boek Handelingen gedoopt wordt. Maar laten we niet vergeten dat het daar in

eerste instantie om mensen gaat die veelal reeds bekend zijn met de Schriften en dat er daarna altijd onderricht plaats bleef vinden (zie bijv. Hand. 14:21-23; 17:11; 18:23, 26; 19:8-10 en vooral 20:27 en 31). Zelfs de kamerling, van wie we inderdaad niet meer vernemen dan dat hij zijn weg 'met blijdschap' ging (een mens kan mindere wegen gaan!), had toch eerst 'uitgaande van dat Schriftwoord' onderwijs aangaande Jezus gekregen. Zijn opmerking 'Zie daar is water, wat is er tegen dat ik gedoopt wordt', laat vervolgens zien dat dit onderwijs van een zodanig gehalte was, dat hij wist wat de doop was, dat daar water voor nodig was en dat hij zelf gedoopt wilde worden (Hand. 8:36b)!! Het lijkt op grond van het NT en de praktijk van de Vroege Kerk niet goed verdedigbaar te dopen zonder een grondige voorbereiding.

Doopvoorbereiding vandaag

De doop werd in de Oude Kerk beleefd als een proces van lange duur. Men *was*, om het zo te zeggen, niet gedoopt, men *werd* gedoopt. Het ging om een groeiproces. 'De doop heeft niet slechts te maken met de ervaring van één moment, maar betekent een levenslange groei in Christus'⁴⁶.

Naast Gerhard Barth hebben meerdere Nieuw-Testamentici gewezen op de betekenis van diverse NT-sche gedeelten en brieven als dooponderricht. Zo bijv. Rom. 13 : 11-14⁴⁷, de Efezebrief⁴⁸ en de Eerste Petrusbrief⁴⁹. Van der Leeuw wijst op de oerbelijdenis 'Jezus is Heer' (1 Kor. 12:3), die z.i. als 'lofprijzing en belijdenis' nog een extra betekenis kreeg bij de doop, waar men immers 'in' de naam van Jezus werd gedoopt. Zo bindt deze belijdenis 'die voor allen dezelfde is, de gedoopten aan elkaar en constitueert hun gemeenschap'. Daarom ligt naar zijn mening in de doop 'de oorsprong van het dogma en van alle theologie'⁵⁰.

Het is zeker ook veelzeggend dat één van de oudste na-bijbelse geschriften, de Didache, ofwel Onderwijs van de Twaalf Apostelen, een dooponderricht betreft⁵¹. Het was immers het 'onderwijs der apostelen' waarbij de eerste gemeente bleef volharden (Hand. 2:42) en die m.i. het geheim van die gemeente moet worden genoemd, meer dan de ook genoemde 'wonderen en tekenen'. De gemeente groeide doordat 'het Woord wies' (6:7; 12:24; 19:20)⁵². Terecht schrijft Wegman⁵³: 'Als gelovigen zich zouden zien als "gelovige catechumenen" dan zou er veel gewonnen zijn. We zouden ons geloof weer "lernen". En daarin ligt het fundament waarop de woning van de Kerk kan rusten'.

Dit 'lernen' is uiteraard meer dan kennis vergaren. Het gaat in de Schrift altijd om hoofd, hart en handen. Het zal dus in het dooponderricht om méér moeten gaan dan geloofskennis. Wij moeten leren *onderhouden* al wat Jezus bevolen heeft! In een boeiende lezing op de onlangs gehouden twee-jaarlijkse conferentie van de FEET⁵⁴ in Wölmersen (Duitsland) haalt IFES-directeur van Sri Lanka, Vinoth Ramachandra, de mennonietische historicus Alan Kreider aan⁵⁵. Deze wijst erop dat het (pre-christelijke!) woord bekering een betekenisvolle verandering weergeeft in iemands gedrag en geloof – in die volgorde! Dit was ook het doel van de vroege doopcatechese: 'The early Christian catechists were attempting not so much to impart concepts as to nurture communities whose values would be different from those of conventional society. Christian leaders assumed that people did not think their way into a new kind of life; *they lived their way into a new kind of thinking*. The candidates' socialization and their professions and life commitments would determine whether they could receive what the Christian community considered to be good news'. In de vierde en vijfde eeuw echter – aldus Ramachandra – verschoof de aandacht steeds meer van gedrag naar geloof en draaide het dooponderricht steeds meer om de rechte leer: 'What you gave intellectual assent to became more important than how you lived'. Deze ontwikkeling heeft zich z.i.

alleen maar versterkt doorgezet, zodat je je af mag vragen of dit de reden is dat 'the early Christian conversions produced a truly counter-cultural movement'⁵⁶, whereas evangelistic programmes in our time leave people "converted" but unchanged?'

Doop zonder discipelschap bestaat dus, maar kan dus eigenlijk niet! In het *Nederlands Dagblad* van 17-8-02 schrijft Aad Kamsteeg over de christelijke medeplichtigheid aan de massamoord op 800.000 Tutsi's in 1994 in Rwanda. Rwanda is het meest 'christelijke' land van Afrika, met volgens Patrick Jonhstone's *Operation World* 80% christenen. Maar, aldus de in het artikel aan het woord komende pastoor 'het doopwater heeft alleen de huid natgemaakt; het heeft hun hart niet aangeraakt'.

Over ditzelfde continent schreef de voorzitter van de *World Evangelical Alliance*, Tokumboh Adeyemo, al in 1979: 'Eén op de drie Afrikanen is nu christen. Dat betekent dat we potentieel genoeg hebben om heel Afrika tot God te brengen, maar jammer genoeg hebben we alleen bekeerlingen gemaakt en geen discipelen' (*We were eager for decisions, not for disciples*)⁵⁷.

Al met al is mijns inziens duidelijk dat we er ook in deze tijd goed aan zouden doen het dooponderricht een prominente plaats te geven in onze kerken, misschien nog wel meer in de kerken van de baptistische en evangelische traditie, dan in de gereformeerde, die altijd al veel aandacht aan de catechese hebben gegeven. De kennis van de Schrift loopt schrikbarend terug en juist in een tijd dat de geloofserving steeds meer nadruk krijgt, is dat uitermate zorgwekkend.

Naast het herstel van planmatig (doop)onderricht zou bij een doopdienst (in welk 'soort' kerk of gemeente ook!) ook weer nagedacht kunnen worden over de elementen uit de vroegkerkelijke dooprite, die ook vandaag weer inhoud zouden kunnen geven aan de doophandeling en/of de doopvernieuwing. Dit zou kunnen gebeuren door de doop weer nadrukkelijk als weg van bekering zichtbaar te maken. Een boeiend voorbeeld hiervan is het door de Edese hervormde predikant drs. L.W. Smelt ontwikkelde doopformulier dat een uitgebreide link legt met bekering en nieuwe levenswandel vanuit Matteüs 28:19! Doopouders of dopelingen krijgen het tevoren om te lezen en bespreken het met predikant en/of ouderling. Ook in de dienst wordt er nadrukkelijk bij stilgestaan, of het nu een kinderdoop of een volwasendoop betreft⁵⁸.

Ik wil eindigen met de rituelen van de vroegchristelijke paasnacht langs te lopen en suggesties aan te reiken hoe we daar ook nu weer vorm aan zouden kunnen geven.

De doopgang als weg van bekering vandaag

Welke dooprituelen en –gebruiken zouden vandaag (opnieuw) een plaats kunnen krijgen, in welke vorm en met welke betekenis? Ik doe een voorzet voor een doop-op-belijdenis situatie.

a. het voorbereidende gebed en vasten

In overleg met de dopeling(en) kan in de week/weken naar de doopdatum een rooster worden opgesteld van te lezen en te bemediteren Schriftgedeelten, met daarbij de instructie om vanuit en rondom deze lezingen je in gebed op de doop voor te bereiden. Na uitleg daarover zou besloten kunnen worden één of enkele dagen tevoren te vasten, individueel en/of gezamenlijk⁵⁹.

b. de verzaking van de duivel en de toewijding aan Christus

De duivel was voor de Kerkvaders en de gelovigen van voorheen (tot aan 1800) een vanzelfsprekende grootheid. Je kunt er niet omheen dat het NT volstrekt rekening houdt met de werkelijkheid van geestelijke machten die het leven op aarde beïnvloeden en mensen in hun macht willen krijgen⁶⁰. De 'ontmythologisering' die hieromtrent in het spoor van de Verlichting in de westerse theologie haar duizenden versloeg is inmiddels op haar retour⁶¹. In andere delen van de wereld is de ervaring van deze werkelijkheid overigens nooit weggeweest.

Zeer interessant is in dit verband de opmerking van drs. Robert Doornenbal in een artikel over *Duivel, demonen en geestelijke strijd in de vroege kerk*⁶² dat in een land als Brazilië in geval van occult belaste bekeerlingen, voorafgaand aan de doop een exorcisme wordt toegepast. Vervolgens vraagt hij zich af in hoeverre deze praktijk ook in Nederland zinvol zou kunnen zijn, 'nu steeds meer volwassen dopelingen zich blijken te hebben ingelaten met occulte praktijken'. Zelf zou ik er niet voor zijn om dit in het openbaar tijdens de doopplechtigheid te doen (het zou gemakkelijk 'theater-achtige' trekken kunnen krijgen), maar het zou wel in de doopvoorbereiding een nadrukkelijke plek kunnen krijgen⁶³.

In de doopplechtigheid zelf is het m.i. wel grote winst als wij vorm geven aan het je bewust afkeren van de duivel, de wereld en de zonde (graag alle drie en zonder ze teveel te vereenzelvigen!) en het je bewust toewijden aan Christus.

In *Proeven voor de Eredienst*, aflevering 3, het deeltje over *Doop en belijdenis*⁶⁴, wordt de volgende drievoudige verzaking – parallel aan de drievoudige belijdenis – voorgesteld:

Voorganger: Wilt u de HEER uw God dienen en naar zijn stem alleen horen?

Allen: Ja, dat wil ik.

Voorganger: Wilt ge u verzetten tegen alle machten die als goden over ons willen heersen?

Allen: Ja, dat wil ik.

Voorganger: Wilt u ieder slavenjuk afwerpen en leven in de vrijheid van Gods kinderen?

Allen: Ja, dat wil ik.

Eerlijk gezegd mis ik hierin juist de concrete benoeming van de duivel en van de zonde. Dan voel ik nog meer voor de vijfde doopvraag in het oude *Dienstboek* van 1955: 'Of gij u van harte voorgenomen hebt altijd christelijk te wandelen en de wereld en haar begeerlijkheden te verzaken'.

Zelf heb ik in de paaswake van 2001 bij de gezamenlijke doopvernieuwing de gemeente de volgende verzaking na laten spreken, waarbij men zich collectief keerde naar het westen, 'de plaats waar de zon ondergaat, waar de duisternis heerst':

*Ik verzaak de duivel en al zijn werken,
de zonde en al haar verlokkingen,
de wereld en al haar ijdelheden.
Ja, ik verzaak en verwerp, om Christus' wil.*

Dit gebeurde in het licht van de gelezen woorden uit Rom. 13: 11-12, 'Gij verstaat immers de tijd wel, dat het thans voor u de ure is om uit de slaap te ontwaken. Want het heil is ons nu meer nabij, dan toen wij tot het geloof kwamen. De nacht is ver gevorderd, de dag is nabij. Laten wij dan de werken der duisternis afleggen en

aandoen de wapenen des lichts!'.
Daarna keerde men zich naar het oosten, de plaats 'waar het licht opgaat, de zon der gerechtigheid', zoals Maleachi 4:2 zegt, en sprak zijn hernieuwde toewijding uit met de woorden:

*Ik belijd dat er maar één Heer is in mijn leven, Jezus Christus.
Aan Hem behoor ik toe met lichaam en ziel.
Hem alleen wil ik dienen en volgen.
Spreek Here, uw knecht hoort.*

Hierna zongen we het Opwekkingslied 'Abba Vader, U alleen, U behoor ik toe'.

Het is denk ik belangrijk de beide kanten van verzaking en toewijding goed neer te zetten, opdat klip en klaar duidelijk wordt dat het erom gaat *Whose I am and Whose I serve*⁶⁵.

In dit geval is het dus gebruikt als doopgedachtenis/doopvernieuwing. Ik vind dat eerlijk gezegd mooier dan het alleen de dopeling(en) te laten doen. Wanneer de gemeente het doet samen met de dopeling(en), wordt elke doopdienst tevens een herinnering aan de doop en vernieuwing van de daarbij behorende beloften. En het maakt ook duidelijk dat de doop een levenslange bekeringsweg markeert en niet slechts een enkel moment.

c. de bouw en inrichting van het doopvont

Het gebruik van levend water stuit op nogal wat bezwaren en ik zie er de meerwaarde eerlijk gezegd niet zo van. Wel zou ik eraan hechten dat men aan de ene kant het doopvont inkomt (bij voorkeur vanuit de westkant) en het aan de andere zijde verlaat (bij voorkeur aan de oostkant), zodat er sprake is van een echte *doortocht*. Praktisch is dit helaas niet altijd realiseerbaar⁶⁶. Indien het wel kan, zou het iets moois hebben als de toegang smal was en de uitgang breed.

d. het gebruik van witte klederen

In veel gemeenten worden witte klederen gebruikt, alleen uiteraard al vóór de doop. Het mooie effect van 'het oude afdoen' en 'de nieuwe mens aandoen' gaat daarmee verloren. Maar praktisch is het niet haalbaar en ook niet aantrekkelijk: het betekent dat buiten het zicht van iedereen en mannen en vrouwen gescheiden naakt gedoopt zouden moeten worden. Waar wat mij betreft wel aandacht aan zou kunnen worden gegeven is het afdoen van alle sieraden en make-up, om zo toch iets van 'naaktheid' zichtbaar te maken.

e. de zalving met olie

De meeste gemeenten kennen het goede gebruik van het gebed om de vervulling met de heilige Geest, soms voor, meestal na de doop. Dit gaat wel met handoplegging, maar niet met oliezalving gepaard. Ik zie daar ook geen directe bijbelse grond voor. De beide keren dat het NT concreet opdracht geeft mensen met olie te zalven, gaat het om zieken⁶⁷. Toch zou ik het niet bij voorbaat terzijde willen schuiven, want de symboliek van de olie kan krachtige taal spreken. Ik denk dan aan het bijv. zalven van hoofd, handen en voeten, met woorden die verwijzen naar beheersing door de Geest van ons denken, handelen en gaan.

f. de voetwassing

Een prachtig gebaar, dat vreemd genoeg in de meeste kerken geheel verdwenen is. Hoewel de instelling van het avondmaal wat vaker en wat nadrukkelijker aan de orde komt in het NT, spreekt Joh. 13:14-17 toch ook geen onduidelijke taal! Het is

echter de vraag of dit juist bij een doop gebeuren moet en of het niet beter zou passen in de dienst van Witte Donderdag of Goede Vrijdag.

g. het proeven van melk en honing

Eigenlijk wel heel mooi, om op deze manier de overgang naar 'het beloofde land' aan te geven. Echter, het aanreiken van brood en wijn onder het uitspreken van de woorden 'Nu dan, smaakt en ziet dat de Here goed is' (Ps. 34:9) heeft grotendeels dezelfde gevoelswaarde en het is de vraag of melk en honing dan zoveel toevoegen.

h. de vredeskus

Een prachtig gebaar! De vraag is even: wie kust wie? De voorganger de dopeling(en), de dopelingen elkaar of doet de hele gemeente mee? Ik zou overigens meer voor een omarming voelen, een broederlijke/zusterlijke 'hug'. Het zal er wel op aankomen hier de goede toon en stijl te bewaren.

i. dopen in de Paasnacht?

Zou het ook goed zijn om in deze tijd weer over te gaan tot het dopen in de Paasnacht? Eerlijk gezegd lijkt het me prachtig, maar het is zeer de vraag of de gemeente ervoor te motiveren is. Helaas is de Kerstnacht veel populairder dan de Paasnacht. Ik vind dopen op Paas(zondag)morgen ook mooi, maar toch een mager compromis. Dan zou ik nog liever dopen op zaterdagavond tijdens wat we nu noemen de Paaswake, zodat op zondagmorgen alle aandacht uit kan gaan naar het feest van de opstanding.

Tenslotte

Kern van dit hele verhaal is en moet blijven dat de doop een weg van bekering is, waarop de *gehele* gemeente geroepen wordt *levenslang* te gaan. Ik eindig daarom met een citaat uit *De kern van het christelijk geloof*, dat prachtige laatste boek van *Evangeliedienaar*⁶⁸ Johannes Verkuyl, waarin hij blijkens het voorwoord getracht heeft 'in eenvoudige bewoordingen uiteen te zetten welk "nooddrantsoen" nodig is om getroost te kunnen leven en sterven'. Een 'kern' van 474 bladzijden, over catechese gesproken! Onder het kopje 'Hoe vaak moeten wij ons bekeren?' schrijft hij op p. 329:

Wij hebben dagelijks bekering nodig. Er is geen groter gevaar dan te denken dat we er zijn. Wij moeten iedere dag opnieuw leren leven van de genade. Wij moeten iedere dag opnieuw putten uit de heiligheid van Jezus Christus. Wij moeten iedere dag opnieuw strijden tegen onze zonden. (...) Bekering is een voortdurend proces van transformatie in de richting van het Koninkrijk van God. Dit proces kan en mag niet worden beperkt tot een bepaald moment alsof de status quo daarna kan worden gehandhaafd. (...) Wie bekeerd wordt of is, wordt op een koers gezet, een tracé dat nooit eindigt.

Gebruikte literatuur:

- Ambrosius van Milaan *Over de geheimen. Levensbronnen*, Desclée de Brouwer Brugge-Utrecht 1964
- Bartelink, G.J.M. *Twee apologeten uit het vroege christendom: Justinus en Athenagoras*. Vertaald, ingeleid en toegelicht door dr. G.J.M. Bartelink in de serie: *Na de Schriften*, Kok Kampen 1986
- Gerhard Barth *Die Taufe in frühchristlicher Zeit*. Neukirchener Verlag 1981, 2., verbesserte Auflage 2002
- St. Cyrillus van Jeruzalem *Catechesen of toespraken tot de doopelingen*. Getuigen, een reeks geschriften uit het christelijk verleden en heden. Bewerkt door Dom J. v. Ruyven, O.S.B., N.V. de R.K. Boekcentrale N.V. Amsterdam 1941
- St. Cyrillus van Jeruzalem *Gij, nieuwgedoopten. Levensbronnen*, Desclée de Brouwer Brugge-Utrecht 1963
- Daniélou, Jean S.J. *Bijbel en liturgie. De bijbelse theologie van de sacramenten en de feesten volgens de kerkvaders*. Desclée de Brouwer Brugge-Utrecht 1964
- Eredienstvaardig jg.8 no.5 Watermerk - Wat betekent het gedoopt te zijn? (1)
- Eredienstvaardig jg.8 no.6 Watermerk - Wat betekent het gedoopt te zijn? (2)
- Evans, Ernest *Tertullian's homily on baptism*. The text edited with an introduction, translation and commentary, SPCK London 1964
- Kelly, J.N.D. *Early Christian Doctrines*. R. & R. Clark Ltd Edinburgh 1968 (1958)
- Klijn, A.F.J. *Het Onderwijs van de Twaalf Apostelen*, in: *Apostolische Vaders 1*, Kok Kampen 1981
- Leeuw, G. van der *Sacramentstheologie*. Callenbach Nijkerk 1949
- Lekkerkerker, A.F.N. *Gij zijt gedoopt*. Bosch & Keuning N.V. Baarn 1963
- Luiks, A.G. *Baptisterium. De bediening van de doop in de Oud-christelijke kerk*. Kok Kampen 1975
- Meer, F. van der *Augustinus de zielzorger. Een studie over de praktijk van een kerkvader deel II*, Het Spectrum Antwerpen-Utrecht 1957
- Mulder, H. *Uit catacomben en woestijnzand*. Kok Kampen 1961
- Pinnock, Clark H. & Brow, Robert C. *Ontketende liefde. Een evangelische theologie voor de 21^e eeuw*. Ekklesia Gorinchem 2001
- Raad van Kerken *Doop, eucharistie en ambt*. Verklaringen van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken. Lima, Peru, 1982
- Sizoo, A. *Christenen in de antieke wereld*. Kok Kampen 1953
- Spijker, W. van 't e.a. (red.) *Rondom de doopvont*. De Groot Goudriaan 1983
- Verkuyl, dr. Joh. *De kern van het christelijk geloof*. Kok Kampen 1992

Voetnoten

- ¹ Ekklesia Gorinchem 2001
- ² Waarbij ik mij noodzakelijkerwijze moet beperken, maar voor wie de smaak te pakken krijgt: zie de uitvoerige literatuurlijst!
- ³ Als baptist ben ik uiteraard voorstander van de doop op belijdenis door onderdompeling, maar het gaat me in dit artikel niet om de doop*theologie*, maar om de uitwerking van de doop in ons leven. Dat het in het artikel steeds over volwassenen gaat die zich voorbereiden op de doop heeft te maken met het feit dat het juist de toestroom nieuwe bekeerlingen was die de kerk noopte deze praktijk te ontwikkelen. Overigens werd in die kerk ook de kinderdoop reeds toegepast.
- ⁴ Zie voor deze hele 'procedure': Sizoo, p. 82 vv.
- ⁵ Ontleend aan Sizoo, p. 84-87
- ⁶ Een oud gebruik, waarvan volgens Van der Meer zelfs Augustinus al niet precies meer wist wat het betekende. Zodoende geeft hij er diverse verklaringen voor, tot aan de vrouw van Lot toe: 'Zij veranderde namelijk in het zout der voorzichtigheid, dat haar ontbrak; en zij leert ons na de doop niet meer naar het Sodoma van het zondige verleden om te zien, op straffe zelf een bederfwerend zout, dat is, een afschrikwekkend voorbeeld voor anderen, te worden'. Van der Meer spreekt hier van een 'merkwaardige exegetische *tour de force*'. Meer betekenis hecht hij aan het zout als antidemonisch gif tegen geestelijk bederf, of, zoals Augustinus het ergens zegt: Apostolische pekkel die de stank en het bederf van de zonde weert'.
- ⁷ P. 76; over de rol van de Boze rond de doop verderop meer.
- ⁸ Daniëlou, p. 34.
- ⁹ Daniëlou, p. 35.
- ¹⁰ Een Gallische of Spaanse Non, ene Aetheria, maakte kort na het jaar 400 een reis (van meer dan drie jaren!) naar het Oosten en geeft in haar reisverslag een ooggetuigenverslag van het hele gebeuren der catechese en doop. Zowel Daniëlou als Sizoo maken hiervan gebruik en daaraan ontleen ik het nu volgende.
- ¹¹ Cyrillus, Toespraken, p. 21.
- ¹² Cyrillus, Toespraken, p. 24.
- ¹³ Hier spelen op de achtergrond de mysteriegodsdiensden een woordje mee, die ook hun geheime inwijdingsriten hadden. De kerk kon daar, met het evangelie dat immers alles overtrof, niet bij achterblijven!
- ¹⁴ Van der Meer, deel II, p. 70.
- ¹⁵ In: Daniëlou, p. 268.
- ¹⁶ p. 71.
- ¹⁷ Daniëlou, p. 56.
- ¹⁸ Daniëlou, p. 57.
- ¹⁹ Van der Meer, p. 87.
- ²⁰ In: Augustinus de zielzorger deel II, zie verder de literatuuropgave.
- ²¹ In: Mulder, p. 69.
- ²² Cyrillus, Gij, nieuwgedoopten, p. 16.
- ²³ p. 34.
- ²⁴ Gij, nieuwgedoopten, p. 44.
- ²⁵ Zie over deze aparte 'baptisteria' uitvoerig het boek van A.G. Luiks
- ²⁶ Van der Meer, p. 89.
- ²⁷ Fil. 4:13, aangehaald door Cyrillus, p. 26.
- ²⁸ Zie o.a. Ambrosius, p. 14 en Daniëlou, p. 63.
- ²⁹ Van der Meer, p. 91.
- ³⁰ Van der Meer, p. 92.
- ³¹ Gij nieuwgedoopten, p. 30, 31
- ³² Mulder, 73.
- ³³ Lekkerkerker, p. 37
- ³⁴ p. 99
- ³⁵ p. 331
- ³⁶ p. 109
- ³⁷ In Apostolische Vaders 1, p. 114
- ³⁸ idem, p. 214
- ³⁹ Geciteerd in Gerhard Barth, p. 115
- ⁴⁰ Uit: Bartelink, achtereenvolgens p. 77, 81 en 82
- ⁴¹ p. 75
- ⁴² Citaat in de introductie, p. xxii
- ⁴³ Uit aanhangsels bij Cyrillus' *Gij nieuwgedoopten*, resp. p. 59 en 63
- ⁴⁴ p. 116
- ⁴⁵ Gij nieuwgedoopten, p. 15
- ⁴⁶ BEM-rapport, p. 14
- ⁴⁷ Hoewel ook omstreden, zie J.D.G. Dunn, *Romans 9-16* in *Word Biblical Commentary 38b*, Dallas 1988, p. 793
- ⁴⁸ Zie Peter T. O'Brien, *The letter to the Ephesians* in *The Pillar NT Commentary*, Grand Rapids 1999, p. 51 vv.
- ⁴⁹ Zie Peter H. Davids, *The First epistle to Peter*, in *NICOT*, Grand Rapids 1990, p. 11 vv.
- ⁵⁰ p. 105 en 106
- ⁵¹ Aldus A.F.J. Klijn in voetnoot 60 op p. 247. Van der Leeuw noemt het geschrift op p. 99 'niet anders dan een

doopreek'.

⁵² Zie hierover vooral ook het prachtige proefschrift van A. Noordegraaf, *Creatura Verbi*, Den Haag 1983, m.n. p. 110-146!

⁵³ In *Eredienstvaardig* Jg. 8 No. 6, p. 321

⁵⁴ Fellowship of European Evangelical Theologians

⁵⁵ Het gaat om Kreiders boek *The Change of Conversion an the Origin of Christendom*, Trinity Press Harrisburg 1999, p. 23. Uit de toespraak van Ramachandra kan ik citeren omdat die aan de deelnemers aan de conferentie, waartoe ik behoorde, op papier werd uitgereikt. Mogelijk wordt deze in de toekomst nog gepubliceerd.

⁵⁶ Vergelijk John Stotts mooie boekje over de Bergrede, getiteld *Christian Counter-Culture*, IVP Leicester 1978

⁵⁷ In: Waldron Scott, *Bring Forth Justice*, p. 193

⁵⁸ Voor wie interesse heeft voor de hele tekst, die kan een mailtje sturen naar l.w.smelt@filternet.nl, of bellen naar 0318-640197

⁵⁹ Met bijv. een deel van de gemeente, met de predikant, ouderling(en) en/of doopmentoren die bij de doop betrokken zijn. Een doopmentor is iemand die in overleg aan de dopeling gekoppeld wordt en hem/haar het eerste jaar begeleidt.

⁶⁰ Te denken valt met name aan de bekende passage over de geestelijke strijd in Efeze 6:10-20, maar ook aan de Evangeliën, waarin Jezus – na zijn eigen overwinning op satans verzoeking in de woestijn! - openlijk de strijd met ze aanbindt, o.a. in Mat. 12:24; 17:18; Mk. 1:23-27, 34, 39; 5:1-20 en dit ook van zijn discipelen verwacht: Mat. 10:8; Mk. 16:17, wat je dan ook in de Handelingen ziet gebeuren: 16:16-18; 19:12-20

⁶¹ Zie bijv. Klaus Berger, *Zit de duivel achter alle kwaad?*, Kok Kampen 2000 (1998), T. H. van der Hoeven, *Het imago van satan*, Kok Kampen 1998 en het al wat oudere, maar bepaald nog niet gedateerde werk van dr. W.C. van Dam, *Demonen eruit, in Jezus Naam!* (Kok Kampen 1974), *Okkultisme en christelijk geloof* (Voorhoeve Den Haag 1978) en *Tussen Geest en anti-geest* (Voorhoeve Den Haag 1988). Zie ook A. van de Beek, *Jezus Kurios* (Kok Kampen 1998), met op p. 147 o.a. deze uitspraak: 'De duivel heeft alleen zo'n goede schutkleur dat we denken dat de verhalen over hem fabels zijn'.

⁶² In *Soteria*, jg. 19, no. 2, juni 2002

⁶³ Waarbij we ons goed zullen moeten realiseren dat het uitdrijven van boze machten geen ongevaarlijke bezigheid is, die ook om deskundigheid, ervaring en geestelijke onderscheiding vraagt en bij voorkeur in teamverband moet plaatsvinden

⁶⁴ Een uitgave van Boekencentrum Zoetermeer 1992

⁶⁵ Levensmotto van een Japanse schrijver, geciteerd door J. Verkuyl, p. 320

⁶⁶ Zo bevinden in de baptistenkapel te Arnhem de doophokjes zich aan weerszijden van de doopvont, verdeeld over mannen en vrouwen, zodat men vanuit zijn eigen kleedhokje het water inkomt en er dus ook zo weer uitmoet.

⁶⁷ Markus 6:13 en Jakobus 5:14

⁶⁸ Zo werd hij aangeduid op zijn overlijdensaankondiging, zonder verdere titels of aanspraken, precies passend bij waar het in zijn leven in de kern om ging!